

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
FARG‘ONA DAVLAT UNIVERSITETI**

**Qo‘lyozma huquqida
UDK: 005.2/.3:664**

TURG‘UNOV MUXRIDDIN MO‘YDINJON O‘G‘LI

**O‘ZBEKISTONDA OZIQ-OVQAT SANOATI KORXONALARI
FAOLIYATINI STRATEGIK BOSHQARISH METODOLOGIYASINI
TAKOMILLASHTIRISH**

**08.00.13 – Menejment
08.00.03 – Sanoat iqtisodiyoti**

**Iqtisodiyot fanlari doktori (Doctor of Science)
ilmiy darajasini olish uchun yozilgan
DISSERTATSIYA**

Ilmiy maslahatchi: i.f.d., prof. Mirzayev A.T.

Toshkent-2025

MUNDARIJA

KIRISH.....	3
I BOB. IQTISODIYOT TARMOQLARI TARKIBIY O'ZGARISHLARI SHAROITIDA OZIQ-OVQAT SANOATI KORXONALARI FAOLIYATINI BOSHQARISHNING ILMIY-METODOLOGIK ASOSLARI.....	16
1.1. Sanoat tarmoqlari faoliyatida oziq-ovqat sanoati rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari.....	16
1.2. Oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyatida strategik boshqaruvning metodologik jihatlari.....	36
1.3. Oziq-ovqat sanoati korxonalari strategik boshqaruvi samaradorligini baholash uslubi.....	55
1-bob bo'yicha xulosalar	72
II BOB. O'ZBEKISTONDA OZIQ-OVQAT SANOATI KORXONALARI FAOLIYATINI STRATEGIK BOSHQARISHGA METODOLOGIK YONDASHUVLAR.....	74
2.1. Oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyatini boshqaruv jarayonlariga metodologik yondashuvlar	74
2.2. Tadbirkorlik subyektlari uchun oziq-ovqat sanoati texnoparklarini tashkil etish va oziq-ovqat sanoati korxonalarida raqamli texnologiyalarni joriy etishning ilmiy-uslubiy asoslari	86
2.3. Oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyatini innovatsion rivojlantirishni strategik boshqarishning metodologik usullari.....	103
2-bob bo'yicha xulosalar	115
III BOB. OZIQ-OVQAT SANOATI KORXONALARI FAOLIYATINI STRATEGIK BOSHQARISH JARAYONLARINING RIVOJLANISHI VA IQTISODIY SAMARADORLIGINI BAHOLASH.....	118
3.1. O'zbekistonda oziq-ovqat sanoati faoliyatining statistik tahlili va o'zgarishlar tendensiyalari.....	118
3.2. Oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyatini strategik boshqarishga ta'sir etuvchi omillarni va tarmoq tarkibidagi multiplikativ samarani baholash.....	128
3.3. Oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyatini strategik boshqarishda mavsumiylik omili ta'sirini baholash.....	144
3-bob bo'yicha xulosalar	157
IV BOB. OZIQ-OVQAT SANOATI KORXONALARI FAOLIYATINI BOSHQARISH MEXANIZMLARI VA STRATEGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH.....	159
4.1. Oziq-ovqat sanoati korxonalarini strategik boshqarish jarayonlari rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar korrelyatsiyasi asosida modellashtirish va prognozlash.....	159
4.2. Kichik sanoat zonalari tarkibidagi oziq-ovqat sanoati texnoparklarida amalga oshiriladigan investitsiya loyihalarini iqtisodiy baholash metodologiyasini takomillashtirish	170
4.3. Tarmoq dasturlari asosida oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyati rivojlanishining boshqaruv strategiyasini takomillashtirish	185
4-bob bo'yicha xulosalar	200
XULOSA.....	202
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI	205
Ilovalar.....	215

Kirish (fan doktori (DSc) dissertatsiyasi annotatsiyasi)

Dissertatsiya mavzusining dolzarbligi va zarurati. Jahon iqtisodiyotida oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyatini strategik boshqarish metodologiyasini takomillashtirish, global oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, resurslardan samarali foydalanish va bozordagi raqobatbardoshlikni oshirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy sharoitda ushbu korxonalarni strategik boshqarish faqat ishlab chiqarish ko'rsatkichlarini optimallashtirish emas, balki ta'minot zanjirini raqamlashtirish, iste'molchilar ehtiyojini prognoz qilish, innovatsion texnologiyalardan foydalanish va tashqi bozorlarga chiqish imkoniyatlarini kengaytirishni ham o'z ichiga oladi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, strategik boshqaruvning takomillashtirilgan modellari oziq-ovqat sanoatidagi xatarlarni aniqlash va ularga javob qaytarish qobiliyatini oshiradi, muvaffaqiyatli qarorlar qabul qilishni tizimlashtiradi va korxonalarining barqaror rivojlanishini ta'minlaydi. Shu jihatdan, strategik boshqaruv metodologiyasini ilmiy asosda yangilash va uni amaliyotga integratsiya qilish nafaqat korxonalar darajasida, balki milliy va xalqaro miqyosda ham iqtisodiy samaradorlikka ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Oziq-ovqat xavfsizligi masalalari iqlim o'zgarishlari, tabiiy resurslarning kamayishi, aholi sonining o'sishi va global o'zgarishlar tufayli yanada dolzarblashmoqda. Xususan, BMTning oziq-ovqat va qishloq xo'jaligi tashkiloti qayd etishicha, dunyoda 2023-yil holatiga ko'ra 733 milliondan ortiq kishi ochlikdan aziyat chekmoqda. Bunday holatlar oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish va taqsimlash jarayonlarini strategik boshqarishni kuchaytirish zaruratini keltirib chiqarmoqda.

Jahon miqyosida oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyatini strategik boshqarish metodologiyasini takomillashtirishga oid ilmiy tadqiqotlar, avvalo, raqobatbardoshlikni ta'minlashga qaratilgan innovatsion boshqaruv modellarini ishlab chiqarish, ishlab chiqarish-ta'minot-iste'mol zanjirining samaradorligini oshirish, xavf-xatarlarni boshqarish strategiyalarini joriy etish hamda raqamli transformatsiyani strategik rejalashtirish bilan bog'liq masalalarni qamrab olmoqda. Shu bilan birga, tadqiqotlarda strategik boshqaruvning adaptiv, ssenariyli va

prognozlashga asoslangan usullarini oziq-ovqat sanoatiga moslashtirish, korporativ boshqaruvni barqaror rivojlanish maqsadlari bilan integratsiyalash, hamda resurs tejankor va ekologik toza texnologiyalarni boshqaruv strategiyasiga inkorporatsiya qilish kabi masalalar ustuvor yo‘nalish sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ta’lim va ilmfan integratsiyasi orqali soha menejerlarining strategik fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, ma’lumotlarga asoslangan qaror qabul qilish modellarini joriy etish ham zamonaviy ilmiy tadqiqotlar diqqat markazida turibdi. Bunday yondashuvlar oziq-ovqat sanoati korxonalarining raqobatbardoshligini, moliyaviy barqarorligini va global bozorga integratsiyalashuv qobiliyatini mustahkamlashga xizmat qiladi.

O‘zbekistonda oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyatini strategik boshqarish metodologiyasini takomillashtirish milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishi, oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlash va eksportbop mahsulotlar ishlab chiqarish salohiyatini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Hozirgi kunda mamlakatda mazkur sohani transformatsiya qilish maqsadida strategik rejalashtirish tizimini joriy etish, raqamli texnologiyalar va zamonaviy logistika yechimlarini ishlab chiqarish-tashish-sotish zanjiriga integratsiyalash, shuningdek, klaster tizimidagi korxonalarni samarali boshqarishga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Prezident qarorlari va sohaviy davlat dasturlari doirasida resurslardan samarali foydalanish, investitsiyaviy muhitni yaxshilash, ilmiy-tadqiqot muassasalari bilan hamkorlikda innovatsion boshqaruv usullarini amaliyotga tatbiq etish kabi vazifalar belgilangan. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning “O‘zbekiston – 2030” strategiyasining “Yoshlar va biznesni qo‘llab-quvvatlash yili”da amalga oshirishga oid davlat dasturi to‘g‘risida”gi farmonining 2-bandida keltirilgan “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi tarkibiga kiritilgan barqaror iqtisodiy o‘sinh orqali aholi farovonligini ta’minlash yo‘nalishi asosida 2024-yilga mo‘ljallangan amaliy ishlar rejasining 45-46-maqsadlarida “2030-yilga qadar iqtisodiyot hajmini 2 barobar oshirib, “daromadi o‘rtachadan yuqori bo‘lgan davlatlar” qatoriga kirish” va “Fiskal barqarorlikni ta’minlash va davlat majburiyatlarini samarali boshqarish” vazifasi aks ettirilganligi masalaning davlat siyosati darajasida ekanini asoslaydi. Shu bilan birga, korporativ boshqaruvning xalqaro standartlarini joriy etish va sohadagi inson

kapitali salohiyatini rivojlantirish orqali oziq-ovqat sanoati korxonalarining strategik maqsadlarga yo'naltirilgan va raqobatbardosh tizim sifatida faoliyat yuritishiga keng yo'l ochilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son "2022-2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida", 2018-yil 16-yanvardagi PF-5303-son "Mamlakatning oziq-ovqat xavfsizligini yanada ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmonlari, 2020-yil 18-martdagi PQ-4643-son "Agrar va oziq-ovqat sohalarini boshqarish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida", 2020-yil 9-sentabrdagi PQ-4821-son "Respublika oziq-ovqat sanoatini jadal rivojlantirish hamda aholini sifatli oziq-ovqat mahsulotlari bilan to'laqonli ta'minlashga doir chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarorlari, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 31-martdagi 147-son "Oziq-ovqat xavfsizligi va ichki bozorda narxlar barqarorligini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori hamda shu sohaga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishga muayyan darajada xizmat qiladi.

Tadqiqot mavzusining respublika fan va texnologiyalari rivojlanishining ustuvor yo'nalishlariga mosligi. Mazkur tadqiqot respublika fan va texnologiyalar rivojlanishining I. "Demokratik va huquqiy jamiyatni ma'naviy-axloqiy va madaniy rivojlantirish, innovatsion iqtisodiyotni shakllantirish" ustuvor yo'nalishiga muvofiq bajarilgan.

Dissertatsiya mavzusi bo'yicha xorijiy ilmiy-tadqiqotlar sharhi¹. Oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyatini strategik boshqarish tizimini takomillashtirish, oziq-ovqat mahsulotlarining tashqi bozordagi raqobatbardoshligini oshirish, oziq-ovqat sanoati faoliyati boshqaruvini takomillashtirishga yo'naltirilgan ilmiy izlanishlar jahonning yetakchi ilmiy markazlari va oliy ta'lim muassasalari,

¹Dissertatsiya mavzusi bo'yicha xorijiy ilmiy-tadqiqotlar sharhi University of California, Davis (UC Davis)(AQSh), University of Bologna (Italiya), Wageningen University & Research (Niderlandiya), Kopengagen Universiteti, Technical University of Denmark (Daniya), Middle East Technical University (METU) (Turkiya), Moskva davlat oziq-ovqat ishlab chiqarish universiteti, ITMO Universiteti (Sankt-Peterburg) (Rossiya), Toshkent davlat agrar universiteti, Oziq-ovqat texnologiyasi va muhandisligi xalqaro instituti veb-sahifalari va boshqa manbalar asosida yoritilgan.

jumladan, University of California, Davis (UC Davis) (AQSh), University of Bologna (Italiya), Wageningen University & Research (Niderlandiya), Kopengagen Universiteti, Technical University of Denmark (Daniya), Middle East Technical University (METU) (Turkiya), Moskva davlat oziq-ovqat ishlab chiqarish universiteti, ITMO Universiteti (Sankt-Peterburg) (Rossiya), Toshkent davlat agrar universiteti, Oziq-ovqat texnologiyasi va muhandisligi xalqaro instituti (O‘zbekiston Respublikasi)da olib borilmoqda.

Jahon miqyosida oziq-ovqat sanoati faoliyatini rivojlanishida ilmiy tadqiqotlari asosida quyidagi ilmiy natijalar olingan: oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlash hamda tashqi bozordagi raqobatbardoshlikni oshirish mexanizmini ishlab chiqish asosida ushbu mahsulotlar eksport hajmi ortishiga erishilgan (University of California, Davis (UC Davis) – AQSh); oziq-ovqat sanoati faoliyatiga kiritilgan innovatsion loyihalar bilan mamlakatning iqtisodiy o‘sish sur’atlari o‘rtasidagi bog‘liqlikni ekonometrik tadqiq etish asosida sohaning o‘rta va uzoq muddatga mo‘ljallangan strategik boshqarish taraqqiyot yo‘nalishlari ishlab chiqilgan (University of Bologna – Italiya); oziq-ovqat fanlari va qishloq xo‘jaligi bo‘yicha hamda oziq-ovqat barqarorligi, texnologiyalari va innovatsiyalari bo‘yicha yuqori ilmiy natijalarga erishilgan (Wageningen University & Research – Niderlandiya); oziq-ovqat ishlab chiqarish, sifat nazorati va sezgirlikka asoslangan ilmiy tadqiqotlar soha faoliyatida yuqori ilmiy natijalarga erishilgan (Kopengagen Universiteti, Technical University of Denmark – Daniya); oziq-ovqat texnologiyalari va mikrobiologiyasi sohalaridagi ilmiy tadqiqotlar asosida oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlashga erishilgan (Middle East Technical University (METU – Turkiya), oziq-ovqat texnologiyalari, xavfsizlik va sifatni boshqarish sohalaridagi tadqiqotlar asosida oziq-ovqatni qayta ishlash va tabiiy toza mahsulotlar ishlab chiqish bo‘yicha yuksak ilmiy natijalarga erishilgan (Moskva davlat oziq-ovqat ishlab chiqarish universiteti, ITMO Universiteti (Sankt-Peterburg) – Rossiya); oziq-ovqat sanoati faoliyatini strategik boshqarish mexanizmlarini institutsional asosda takomillashtirish bilan qabul qilinadigan boshqaruv qarorlarining sifati ortgan

(Toshkent davlat agrar universiteti, Oziq-ovqat texnologiyasi va muhandisligi xalqaro instituti – O‘zbekiston).

Oziq-ovqat sanoati faoliyatini strategik boshqarish metodologiyalarini takomillashtirish bo‘yicha jahonda quyidagi yo‘nalishlarda tadqiqotlar olib borilmoqda: soha faoliyatini samarali boshqarishga raqamli texnologiyalarni joriy etish mexanizmlarini takomillashtirish, oziq-ovqat mahsulotlari bozorining rivojlanish tendensiyasini jadallashtirish, soha faoliyatining rivojlanish darajasi bo‘yicha hududiy resurs salohiyatidan maksimal foydalanishni tatbiq qilish, dunyo aholi sonining ortib borishiga mos ravishda oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmini oshirib borish, mavjud imkoniyatlardan maksimal foydalangan holda sohaga zamonaviy innovatsiyalarni keng jalb qilish, oziq-ovqat sanoati ishlab chiqarish samaradorligini oshirishda investitsion va innovatsion loyihalarni olib kirish va joriy etish tahlili asosida real baholash va boshqalar.

Muammoning o‘rganilganlik darajasi. Oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyatini rivojlantirishning nazariy asoslari hamda ularni strategik boshqarish tizimini takomillashtirishga oid masalalarga g‘arb mamlakatlarida F.Taylor, H.Fayol, P.Drucker, R.Akoff, Y.Veber, X.Gyoldel, Thomas H.Davenport, Marius Leibold, Sven Voelpel, E.Toffler, M.Porter, R.Grant² va boshqalarning izlanishlarida ilmiy-nazariy yondashilgan.

Bu borada Mustaqil davlatlar hamdo‘stligi mamlakatlari miqyosida I.Ansoff, V.Akulov, M.Rudakov, V.M.Arkipov, G.A.Burenina, V.M.Bautin, M.A.Shatalov, S.V.Zdolnikova, A.A.Urasova, I.A.Angelina, N.A.Vasileva, N.F.Oksanich,

²Тейлор Ф. Принципы научного управления / Пер. с англ. – М.: Либроком, 2011. – 144 с.; Файоль А. Общая и промышленная администрация / Пер. с франц. – М.: Республика, 1992. – 128 с.; Друкер П. Практика менеджмента / Пер. с англ. – М.: Вильямс, 2004. – 404 с.; Акофф Р. Планирование будущего корпораций: Пер. с англ. - М.: Прогресс, 1985.-327 с.; Вебер Ю., Гельдель Х., Шеффер У. Организация стратегического и оперативного планирования на предприятии // Проблемы теории и практики управления. - 1998. - №2. - С. 105-110; Thomas H. Davenport, Marius Leibold, Sven Voelpel “Strategic Management in the Innovation Economy” textbook: ISBN 3-89578-263-7, © 2006 by Publicis KommunikationsAgentur GmbH, GWA, Erlangen; Тоффлер Э. Революционное богатство / — М.: АСТ, 2007. — 576 с., Портер М. Конкурентное преимущество: как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость / пер. с англ. Калининой Е. —М.: «Альпина Паблицер», 2008. —720 с.; Grant R.M. The resource-based theory of competitive advantage: implications for strategy formulation // California management review. — 1991. — Vol. 33, № 3. — P. 114—135 (рус. перевод: Грант Р.М. Ресурсная теория конкурентных преимуществ: практические выводы для формулирования стратегии // Вестник СПбГУ / Сер. 8 «Менеджмент». — 2003. — Вып. 3. — С. 47—75).

N.N.Yevseyev, S.V.Salita, V.F.Saxilova, Akhramovich V., Chubrik A.³ va boshqa olimlar samarali ilmiy tadqiqotlar olib borganlar.

O'zbekistonda mazkur muammo yuzasidan A.Ortiqov, D.N.Saidova, I.B.Rustamova, I.Yu.Umarov, N.M.Rasulov, A.Sh.Bekmurodov, Z.A.Baltasheva, I.H.Boboyev, O.Sh.Ismailov, G.Sh.Xankeldiyeva, N.A.Yuldasheva⁴ va boshqalar ilmiy izlanishlar olib borganlar. Shunga qaramay, oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyatini strategik boshqarish metodologiyasini yanada takomillashtirish bo'yicha yetarli samaradorlikka erishish uchun fundamental tadqiqotlar mazkur yo'nalishda yangi yondashuvlar asosida olib borish zarurati yuzaga kelmoqda. Bu esa tadqiqot ishi mavzusining dolzarbligini belgilaydi.

Dissertatsiya mavzusining dissertatsiya bajarilayotgan oliy ta'lim muassasasining ilmiy-tadqiqot ishlari rejalari bilan bog'liqligi. Mazkur tadqiqot

³Ансофф И. Стратегическое управление: Пер. с англ. - М.: Прогресс, 1989. - 519с.; Акулов В., Рудаков М. Особенности принятия решений субъектом стратегического менеджмента // Проблемы теории и практики управления; 1999. №3. - С.88-90.; Архипов В.М. Стратегический менеджмент. Учебное пособие. - СПб: Изд-во СПб гос. ин-та экономики и финансов, 1998. - 161 с.; Буренина Г.А. Основы стратегического анализа деятельности промышленного предприятия. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургского университета экономики и финансов, 1996. - 156 с.; Баутин В.М., Шаталов М.А. Интеграция предприятий пищевой промышленности и сопряженных отраслей на основе кластерного подхода. Вестник ВГУИТ, №1, 2015. С 210-216.; Здольникова С.В. Организационно-экономический механизм управления инновационным потенциалом интегрированных промышленных структур. Научно-технические ведомости СПб ГПУ. Экономические науки № 4(246) 2016. с. 109-122.; Урасова А.А. Особенности развития пищевой промышленности в Пермском крае в современных условиях. Экономическая политика и управление экономическим развитием. 2015. -Стр.134-135.; Ангелина И.А., Салита С.В. Оценка конкурентоспособности предприятий пищевой промышленности: методический аспект. Вестник института экономических исследований 2018, № 4(12); Васильева Н.А. Проблемы развития пищевой промышленности России в условиях глобальной конкуренции // Российское предпринимательство.-2012.- № 7. - С. 103-107.; Оксанич Н.В. Построение интегрированной структуры управления пищевым холдингом / Н. В. Оксанич // Пищевая промышленность. - 2008. - №38. - с.24-27.; Евсеев Н.Н. Системный подход к менеджменту пищевого предприятия // Пищевая промышленность. 2006. № 10. С. 56.; Цахилова В.Ф. Развитие организационно-экономического механизма хозяйствования промышленных предприятий. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. Москва 2010.; Akhramovich V., Chubrik A., Shymanovich G. Agri-food sector of Belarus: trends, policies, and development perspectives // IPM Research Center. - 2015. - SR/15/01.

⁴Ортиков. А. Саноат иқтисодиёти. - Тошкент.: ТДИУ, 2014 й, 45-52 бет.; Саидова Д.Н., Рустамова И.Б., Умаров И.Ю. Озиқ-овқат саноатида тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириш истикболлари. - Т.: Фан ва технологиялар, 2014. -23 б.; Расулов Н.М., Зайнулдинов Ш.Н. Инновацион менеджмент (дарслик). -Тошкент .: Инновацион ривожланиш нашриёт-матба уйи, 2020. -540 б.; Бекмурадов А.Ш. Эффективность маркетинга средств производства. Автореф. дисс. док. экон. наук.- Т., 1993.; Балташева З.А. Қорақалпоғистон Республикасида озиқ-овқат саноатини ривожлантиришнинг маркетинг стратегияларини ишлаб чиқиш. дисс. -Тошкент.: 2012. -32 б.; Бобоев И.Х. Маҳаллийлаштириш асосида рақобатбардош маҳсулотлар ишлаб чиқариш стратегиясини шакллантириш (Ўзбекистон Республикаси озиқ-овқат саноати тармоқлари мисолида): дисс. автореф. -Тошкент.: ЎзРФАИИ, 2008, 22-б.; Исмаилов О.Ш. Развитие пищевой промышленности Узбекистана на инновационной основе. // Экономика региона. 2010. №3. -С. 245-249; Ханкелдиева Г.Ш. Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида корпорацияларни бошқаришнинг илмий-методологик асослари: иқтисодиёт фанлари доктори (DSc) дисс. автореф. -Т., 2018, - 70 б.; Yuldasheva N.A. Sanoat korxonalarini boshqarishda innovatsion strategiyani rivojlantirishning ilmiy-metodologik asoslari: Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc) diss. avtoref.-Andijon., 2024, - 70b.

respublika fan va texnologiyalar rivojlanishining I.“Demokratik va huquqiy jamiyatni ma’naviy-ahloqiy va madaniy rivojlantirish, innovatsion iqtisodiyotni shakllantirish” ustuvor yo‘nalishiga muvofiq bajarilgan.

Tadqiqotning maqsadi sifatida O‘zbekiston oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyatini strategik boshqarish metodologiyasini yanada takomillashtirishga oid taklif va tavsiyalar ishlab chiqish belgilangan.

Tadqiqotning vazifalari: oziq-ovqat sanoati tarmog‘ining rivojlanishi va tarmoq korxonalari faoliyatini samarali tashkil etishning nazariy asoslari va sohaga aloqador korxonalar faoliyatini strategik boshqarishning o‘ziga xos jihatlari izchilligini yoritish;

tadbirkorlik subyektlari uchun oziq-ovqat sanoati texnoparklarini tashkil etish va sohaga raqamli texnologiyalar joriy etishning afzalliklarini dalillash;

oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyatini innovatsion rivojlantirishni strategik boshqarishning metodologik asoslarini aniqlash;

oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyatini strategik boshqarishga ta’sir etuvchi omillarni va tarmoq tarkibidagi multiplikativ samarani baholash;

oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyatini strategik boshqarishda mavsumiylik omili ta’sirini baholashni o‘rganish;

oziq-ovqat sanoati korxonalarini strategik boshqarish jarayonlari rivojlanishiga ta’sir etuvchi omillar korrelyatsiyasi asosida modellashtirish va prognozlashtirish;

kichik sanoat zonalari tarkibidagi oziq-ovqat sanoati texnoparklarida amalga oshiriladigan investitsiya loyihalar samaradorligini iqtisodiy baholash;

tarmoq dasturlari asosida oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyati rivojlanishining boshqaruv strategiyasini takomillashtirish.

Tadqiqotning obyekti sifatida O‘zbekiston Respublikasi oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyati hamda ularni strategik boshqarish bilan bog‘liq amaliyot tanlab olingan.

Tadqiqotning predmeti oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyatini rivojlantirish va strategik boshqarish jarayonlari bilan bog‘liq ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar majmuidan iborat etib belgilangan.

Tadqiqotning usullari. Dissertatsiya ishida iqtisodiy va tizimli tahlil usullari, ilmiy abstraksiya, ekspert baholash, induksiya va deduksiya, analiz va sintez, taqqoslash, statistik tahlil, qiyosiy tahlil, SWOT-tahlil, iqtisodiy-matematik modellashtirish va ekonometrik tahlil, dekompozitsiyalash, konsentratsiyalash, funksional, ekstrapolyatsiya tahlil usullaridan foydalanilgan.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi quyidagilardan iborat:

oziq-ovqat sanoati korxonalarining strategik boshqaruv faoliyati samaradorligini yaxlit integral ko‘rsatkich asosida baholash uslubiyoti strategik boshqaruv obyektlari bilan bog‘liq bo‘lgan ichki va tashqi ta’sir qiluvchi omillarning ahamiyati darajasi bo‘yicha 0,1-0,5 intervalida aniqlangan vazn koeffitsiyentlari va boshqaruv quyi tizimlari sifat ko‘rsatkichlari (boshqaruv tizimidagi xodimlarning malaka darajasi, resurslardan foydalanish unumdorligi, ahborot almashinuvi tezligi kabi mezonlarning 1-10 ball shkalasida baholanishi) o‘rtasidagi nisbatni ta’minlash jihatidan takomillashtirilgan;

uslubiy yondashuvga ko‘ra “oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyatini strategik boshqarish” tushunchasining iqtisodiy mazmuni korxonaning raqobatbardoshligi mustahkamlash, bozordagi o‘zgaruvchan talabni to‘liq va barqaror qondirish xamda uzoq muddatli iqtisodiy o‘sishni ta’minlash maqsadida ishlab chiqarish jarayonlari, resurslar taqsimoti va marketing strategiyalarini ilmiy asoslangan prognozlar asosida muvofiqlashtirib, doimiy ravishda yangilanib boruvchi kompleks boshqaruv tizimi nuqtai nazaridan takomillashtirilgan;

oziq-ovqat sanoati korxonalarida multiplikativ samarani aniqlash metodologiyasi asosiy moliyaviy ko‘rsatkichlar daromadning o‘sish sur’ati, rentabellik va likvidlik koeffitsiyentlari)ni baholash, resurs ta’minotini tizimli shakllantirish, moliyaviy boshqaruv usullarini tanlash va natijalarni prognoz qilish hamda samaradorlikni baholash kabi strategik vazifalarni algoritmik tizimlash asosida takomillashtirilgan;

resurslarning aniq davriy talab dinamikasini va o'rtacha resurs talabini hisobga oluvchi mavsumiylik indeksini 15-20%ga hamda mavsumiylik omilining salbiy ta'sirini 25-30% darajada kamaytirishga yo'naltirilgan davriy dekompozitsiyalash modeli orqali oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyatidagi mavsumiylik ta'sirini pasaytirish taklifi asoslangan;

O'zbekistonda oziq-ovqat sanoatiga kiritilayotgan investitsiyalar hajmi, aholi jon boshiga oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmining mutloq o'sish darajasi, oziq-ovqat sanoati korxonalari soni, qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqarish hajmining o'sish sur'ati va oziq-ovqat mahsulotlari eksportining tarmoq yalpi mahsuloti hajmiga ta'sirini ifodalovchi ko'p omilli ARIMA modeli asosida oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmining 2030-yilga qadar prognoz ko'rsatkichlari ishlab chiqilgan.

Tadqiqotning amaliy natijalari quyidagilardan iborat:

moliyaviy faoliyat samaradorligi, asosiy vositalardan foydalanish samaradorligi va ishchi-xodimlar salohiyati samaradorligi yig'ma koeffitsiyentlarini aniqlash orqali strategik boshqaruv samaradorligini yig'ma koeffitsientlarini aniqlash asosida oziq-ovqat sanoati korxonalarining strategik boshqaruv samaradorligi tahlil qilingan;

raqamli texnologiyalardan foydalanishning tashkiliy mexanizmi, raqamli texnologiyalarga asoslangan faoliyatni tashkil etish mexanizmi va raqamli texnologiyalardan foydalanishning iqtisodiy mexanizmi asosida oziq-ovqat sanoati korxonalarida raqamli texnologiyalardan foydalanishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi ishlab chiqilgan;

oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashda mamlakat aholi soni va ishlab chiqarilayotgan oziq-ovqat mahsulotlari hajmi o'rtasidagi muvozanatni saqlash maqsadida aholi jon boshiga yillik o'rtacha to'g'ri keluvchi oziq-ovqat mahsulotlari hajmi va aholi sonining o'sish sur'atidagi o'zgarish tendensiyalari tahlil qilingan;

oziq-ovqat sanoatining 2014-2024-yillar oralig'i bo'yicha yalpi ichki mahsulot hamda ishlab chiqarish sanoatida oziq-ovqat sanoati ulushining o'zgarish dinamikasi tahlili amalga oshirilgan va o'zgarish tendensiyalari baholangan;

korxona faoliyatida mavsumiylik omili ta'siri, korxonalar e'tiborga olinishi zarur hisoblangan mavsumiylik omillarining asosiy elementlari va oziq-ovqat sanoati korxonalarida strategik boshqaruvidagi mavsumiylik omilini pasaytirish uchun tuzatishlarni amalga oshirish orqali oziq-ovqat sanoati korxonasini strategik boshqarishda mavsumiylikni baholash mexanizmi taklif qilingan;

kichik sanoat zonalarida tarkibidagi oziq-ovqat sanoati texnoparklarida amalga oshiriladigan investitsiya loyihalarini investitsiyalarni qoplash muddati aniqlash, investitsiya loyihasi uchun diskontlash koeffitsienti aniqlash hamda investitsiya loyihasining investitsiya rentabelligi ko'rsatkichlari tahlil qilingan.

davlat dasturlari va siyosiy strategiyalar, resurslarni samarali boshqarish, innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash, eksport salohiyatini oshirish va mintaqaviy hamkorlik kabi yo'nalishlarni rivojlantirish asosida davlatning oziq-ovqat sanoatini davlat dasturi asosida takomillashtirish yo'nalishlari taklif etilgan.

Tadqiqot natijalarining ishonchliligi. Tadqiqot natijalarining ishonchliligi bu jarayonda qo'llanilgan yondashuv va usullar, uning doirasida foydalanilgan nazariy yondashuvlar rasmiy manbalardan olinganligi, aniq me'yoriy hujjatlardan va xo'jalik yurituvchi subyektlarning tegishli hisobotlarida keltirilgan ma'lumotlariga tayanilganligi, shuningdek, mavjud bo'lgan boshqa amaliy ma'lumotlar bazasi va tahliliga asoslanilganligi, shuningdek, taklif va tavsiyalarining amaliyotda joriy etilgani, olingan natijalarning vakolatli tashkilotlar, xususan, O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasining statistik ma'lumotlariga mosligi hamda natijalarni O'zbekiston Oziq-ovqat sanoati uyushmasi tomonidan tasdiqlanganligi bilan izohlanadi.

Tadqiqot natijalarining ilmiy va amaliy ahamiyati. Tadqiqot natijalarining ilmiy ahamiyati dissertatsiyadan olingan ilmiy xulosalardan, ushbu yo'nalishdagi uslubiy yondashuvlarni takomillashtirish, ilmiy-nazariy asoslarini boyitish, ulardan istiqbolda oziq-ovqat sanoati korxonalarini strategik boshqarish bilan bog'liq qarorlar qabul qilish, tashkiliy boshqaruv strukturasi shakllantirish va mavzuga oid ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirishda foydalanish imkonini mavjudligi bilan belgilanadi.

Tadqiqot natijalarining amaliy ahamiyati ishlab chiqilgan taklif va tavsiyalarni oziq-ovqat sanoati korxonalarini strategik boshqarishni qo'llashga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni ishlab chiqish, sohaga oid me'yoriy-huquqiy hujjatlarni tayyorlash, sohani samarali rivojlantirishga doir tadbirlarni ishlab chiqishda, shuningdek, keltirilgan nazariy materiallardan «Menejment», «Strategik menejment», «Ishlab chiqarish menejmenti», «Innovatsion menejment», «Strategik tahlil» fanlaridan o'quv qo'llanma va darsliklar tayyorlashda ilmiy-uslubiy manba sifatida foydalanish mumkinligi bilan izohlanadi.

Tadqiqot natijalarining joriy qilinishi. Oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyatini strategik boshqarish metodologiyasini takomillashtirish bo'yicha olingan ilmiy natijalar asosida:

oziq-ovqat sanoati korxonalarining strategik boshqaruv faoliyati samaradorligini yaxlit integral ko'rsatkich asosida baholash uslubiyoti strategik boshqaruv obyektlari bilan bog'liq bo'lgan ichki va tashqi ta'sir qiluvchi omillarning ahamiyati darajasi bo'yicha 0,1-0,5 intervalida aniqlangan vazn koeffitsiyentlari va boshqaruv quyi tizimlari sifat ko'rsatkichlari (boshqaruv tizimidagi xodimlarning malaka darajasi, resurslardan foydalanish unumdorligi, ahborot almashinuvi tezligi kabi mezonlarning 1-10 ball shkalasida baholanishi) o'rtasidagi nisbatni ta'minlash jihatidan takomillashtirish bo'yicha ilmiy yangilik O'zbekiston Oziq-ovqat sanoati uyushmasi tarkibidagi korxonalar faoliyatiga joriy etilgan (O'zbekiston Oziq-ovqat sanoati uyushmasining 2025-yil 14-iyuldagi 14-77/07-2025-sonli ma'lumotnomasi). Mazkur ilmiy yangilikning amaliyotga joriy etilishi natijasida oziq-ovqat sanoati korxonalarida innovatsion rivojlantirishni strategik boshqarish konsepsiyasini shakllantirish aniqligi ortib, korxonalar boshqaruvning alohida quyi tizimlarini o'zida birlashtiruvchi yaxlit tizimda boshqaruv samaradorligining umumiy sifat ko'rsatkichini baholash aniqligi 9-13 foizga ortgan;

uslubiy yondashuvga ko'ra "oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyatini strategik boshqarish" tushunchasining iqtisodiy mazmunini korxonaning raqobatbardoshligi mustahkamlash, bozordagi o'zgaruvchan talabni to'liq va barqaror qondirish hamda uzoq muddatli iqtisodiy o'sishni ta'minlash maqsadida

ishlab chiqarish jarayonlari, resurslar taqsimoti va marketing strategiyalarini ilmiy asoslangan prognozlar asosida muvofiqlashtirib, doimiy ravishda yangilanib boruvchi kompleks boshqaruv tizimi nuqtai nazaridan takomillashtirish bilan bog'liq nazariy-uslubiy materiallardan oliy o'quv yurtlari talabalari uchun tavsiya etilgan "Sanoat iqtisodiyoti" nomli o'quv-uslubiy qo'llanmani tayyorlashda foydalanilgan (Farg'ona davlat universiteti uslubiy Kengashining 2025-yil 2-iyundagi 2-son bayoni va O'zbekiston Oziq-ovqat sanoati uyushmasining 2025-yil 14-iyuldagi 14-77/07-2025-sonli ma'lumotnomasi). Mazkur ilmiy yangilikning amaliyotga joriy etilishi natijasida talabalarda doimiy ravishda yangilanib boruvchi kompleks boshqaruv tizimi nuqtai nazaridan takomillashtirilgan oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyatini strategik boshqarish tushunchasi bo'yicha nazariy bilimlarni kengaytirish imkoni yaratilgan;

oziq-ovqat sanoati korxonalarida multiplikativ samarani aniqlash metodologiyasi asosiy moliyaviy ko'rsatkichlar daromadning o'sish sur'ati, rentabellik va likvidlik koeffitsiyentlari)ni baholash, resurs ta'minotini tizimli shakllantirish, moliyaviy boshqaruv usullarini tanlash va natijalarni prognoz qilish hamda samaradorlikni baholash kabi strategik vazifalarni algoritmik tizimlash asosida takomillashtirish taklifi O'zbekiston Oziq-ovqat sanoati uyushmasi tarkibidagi korxonalar faoliyatiga joriy etilgan (O'zbekiston Oziq-ovqat sanoati uyushmasining 2025-yil 14-iyuldagi 14-77/07-2025-sonli ma'lumotnomasi). Mazkur ilmiy yangilikning amaliyotga joriy etilishi natijasida oziq-ovqat sanoati korxonalarida yondosh tarmoqlarning multiplikativ samarasi hisobiga hududlarda oziq-ovqat sanoati korxonalari foydasining miqdori 5-7 foizga ortgan;

resurslarning aniq davriy talab dinamikasini va o'rtacha resurs talabini hisobga oluvchi mavsumiylik indeksini 15-20%ga hamda mavsumiylik omilining salbiy ta'sirini 25-30% darajada kamaytirishga yo'naltirilgan davriy dekompozitsiyalash modeli orqali oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyatidagi mavsumiylik ta'sirini pasaytirish taklifi O'zbekiston Oziq-ovqat sanoati uyushmasi tarkibidagi korxonalar faoliyatiga joriy etilgan (O'zbekiston Oziq-ovqat sanoati uyushmasining 2025-yil 14-iyuldagi 14-77/07-2025-sonli ma'lumotnomasi).

Mazkur ilmiy yangilikning amaliyotga joriy etilishi natijasida oziq-ovqat sanoati korxonalarida resurs zaxirasidagi barqarorlikni ta'minlash hisobiga mavsumiylik omilining salbiy ta'siri darajasi 8-11 foizga qisqargan;

O'zbekistonda oziq-ovqat sanoatiga kiritilayotgan investitsiyalar hajmi, aholi jon boshiga oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmining mutloq o'sish darajasi, oziq-ovqat sanoati korxonalari soni, qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqarish hajmining o'sish sur'ati va oziq-ovqat mahsulotlari eksportining tarmoq yalpi mahsuloti hajmiga ta'siringi ifodalovchi ko'p omilli ARIMA modeli asosida oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmining 2030 yilga qadar ishlab chiqilgan prognoz ko'O'zbekiston Oziq-ovqat sanoati uyushmasi tarkibidagi korxonalar faoliyatiga joriy etilgan (O'zbekiston Oziq-ovqat sanoati uyushmasining 2025-yil 14-iyuldagi 14-77/07-2025-sonli ma'lumotnomasi). Mazkur ilmiy yangilikning amaliyotga joriy etilishi natijasida oziq-ovqat sanoati tarmog'i faoliyati uchun o'rta va uzoq muddatli davrga maqsadli ko'rsatkichlar ishlab chiqildi va uni amalga oshirish vazifalarini optimal tashkil etish aniqligi ortgan.

Tadqiqot natijalarining aprobatyasi. Tadqiqot ishi natijalari 13 ta ilmiy anjumanlarda, shu jumladan, 8 ta xalqaro hamda 5 ta respublika ilmiy-amaliy anjumanlarida aprobatyadan o'tkazilgan.

Tadqiqot natijalarining e'lon qilinganligi. Tadqiqot ishi mavzusida jami 16 ta ilmiy ish, jumladan, 1 ta ilmiy monografiya, O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasining dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy jurnallarda 13 ta maqola, shundan 2 tasi yuqori impakt faktorli xorijiy jurnallarda nashr etilgan.

Dissertatsiyaning tuzilishi va hajmi. Dissertatsiya tarkibi kirish, to'rtta bob, xulosa, foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati va ilovalardan iborat. Ishning umumiy hajmi 202 betni tashkil etadi.